

den típus, minden forma, amely a család fogalmára épül, az Alaptörvény értelmében, jogosult az állam támogatására és védelmére.) Minden törvény, illetve jogszabályi rendelkezés csak addig maradhat jogi szabályozóeszköz, amíg egy adott kor és idő igényeit, akár bizonyos kiigazítások, „értelmezési bűvészkedés” árán is, de ki tudja elégíteni. Amennyiben az élet kikényszeríti, hogy a jog funkciójának betöltése érdekében változzon, a jog ilyen vagy olyan módon, nyíltan, törvényhozói módosítással, vagy bújtatottan, jogalkalmazói jogértelmezéssel, de változni fog. A család intézménye az egyik olyan társadalmi jelenség, amely ezt a változási ingert és kényszert előreláthatóan még sokáig biztosítani fogja.

*Rác Lilla**

KOLTAY ANDRÁS: AZ ÚJ MÉDIA ÉS A SZÓLÁSSZABADSÁG.
A NYILVÁNOSSÁG ALKOTMÁNYOS ALAPJAINAK ÚJRAGONDOLÁSA
(BUDAPEST, WOLTERS KLUWER 2019) 325.

Ezt a cikket eredetileg azzal szerettem volna kezdeni, hogy ha parafrazeálni szeretnénk Woody Allen ismert viccét a gyorsolvasásról ebben az összefüggésben, akkor azt mondhatnánk, hogy Koltay András könyve arról szól, hogy a platformok világában médiacégek.¹ Azután elolvastam a könyv utolsó előtti, hetedik fejezetét, és a véleményem jóval árnyaltabbá vált. Itt Koltay végig veszi azokat a szabályozási lehetőségeket, amelyek jelenleg a láthatáron vannak, és itt már nem olyan egyértelműen teszi le a voksát a platformok médiacéggé minősítése mellett.

A könyv elolvasása után mégis ez a legerősebb benyomás, ami az olvasóban megmarad. A könyv hosszan, és alaposan dokumentálja mindazokat a körülményeket, amelyek alátámasztják ezt az állítást, és igen meggyőzően érvel mellette. Lesznek olyan olvasók, akiket ez meg is fog győzni, de lehetnek olyanok is (köztük e sorok írója is), akiknek továbbra is kétségeik lesznek, hogy vajon a médiaszabályozás – és különösen a jelenlegi médiaszabályozás – céljai, rendszere, szabályai, logikája jól alkalmazhatók-e ezekre a kapuőrökre. Sőt, már azzal kapcsolatban is, hogy a jognak hangsúlyosan a szólásszabadság és a médiaszabályozás oldaláról kell-e a platformokhoz közelítenie.

Mindez persze semmit nem von le a könyv színvonalából és értékéből, amely egyébként a szerző Hart kiadónál megjelent angol nyelvű művének fordítása. A Hart kiadó neve maga garancia arra, hogy egy nagyon alapos, szinte bekezdésenként lábjegyzetelt és okadatolt, és nemzetközi mércékkel mérten is nagyon komoly munkát

* Tudományos segédmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4. E-mail: Racz.Lilla@tk.mta.hu

¹ Pl. „A legbefolyásosabb online platformok szolgáltatói, mint a Google és a Facebook (még ha a jelenlegi szabályozás szerint nem is) ma már a jogtudomány szempontjából médiavállalkozásnak minősülnek.” (117. o.)

tart a kezében az olvasó. (A lábjegyzetek száma 1370, ami egy 317 oldalas könyv esetén egészen különleges.) Az itt következőkben tehát semmilyen szempontból nem a könyv színvonalát bírálom, hanem – éppen azért, mert nagyon alapos munkáról van szó, így megérdemli az alapos olvasást, és az elmélyült vitát – a benne foglalt néhány sarokponttal, kulcs-állítással szeretnék vitatkozni, hozzátéve persze azt is, hogy igyekszem azokat a részeket is felvillantani, amelyekkel különösen egyetértetek, vagy ahol egyenesen heuréka-élményem volt.

A könyv logikája és szemléletmódja már az első fejezetben is jól tetten érhető: Koltay az első fejezetben a szólás- és sajtószabadság elméleti alapjait tisztázza. Mit is jelent a szólás- és sajtószabadság, mi a társadalmi funkciójuk, mi az azonos és mi a különböző bennük, és legfőképpen milyen igazolásai lehetnek mindkettőnek, mi adja ezek racionális magvát. A jogintézmények, sőt általában az intézmények rációjának, értelmének, céljának igazolási szempontú megközelítése már előrevetíti, hogy a szerző több szempontból is az angolszász, egészen pontosan az amerikai gondolkodásmódot fogja követni. Az igazolás (*justification*) az angolszász politika- és jogelmélet jellegzetes fogalma, amely igen szoros, mondhatni intim kapcsolatot ápol a bírói gyakorlattal. Ha egy intézmény igazolásáról beszélünk, akkor nagyon hasonlóan járunk el, mint akkor, amikor egy bíró igazolja, indokolja a döntését. A legtöbb igazolás csakugyan bírósági ítéletekben, elsősorban az USA legfelsőbb bíróságának ítéleteiben kristályosodott ki a konkrét ügyek kapcsán. (Mellékes, de idevágó megjegyzés: név-, tárgymutató és bibliográfia nem található a könyvben, a névmutatót nagyon hiányolom, jogesetmutató azonban van, amelyben 212 tétel szerepel. Ebből a mennyiségből már bőven lehetne egy klasszikus angolszász esetjogi kézikönyvet is írni.)

A kontinentális jogi kultúrában az igazolás kifejezést jóval ritkábban használjuk, hiszen egy jogintézménynek nálunk nem igazolása, hanem a jogalkotó által megjelölt célja van, esetleg vele kapcsolatban firtatható, hogy mi volt a jogalkotó szándéka. Olykor beszélünk a „rendelkezés céljáról”, vagy „funkciójáról” is. Mindez, amellett, hogy jól mutatja a kontinentális és az angolszász jogi gondolkodásmód közti különbséget, azért releváns, mert a könyvben az alapjog megközelítés egy pillanatra sem kérdőjeleződik meg. Az is csak nagyon ritkán kerül elő, hogy a platformok ezeken a túlnyomórészt a szólásszabadság fogalmi körében mozgó problémákon kívül, ezernyi más társadalmi feszültséget és kockázatot is generáltak.

Ha elfogadjuk ezt a nézőpontot és beszédmódot, akkor viszont kétségtelenül igaz, hogy a szólásszabadság tematika főbb igazolásait és ezek egymáshoz való viszonyát, az amerikai bíróságok dolgozták ki: az olyan igazolásokat, mint az igazság keresése, a gondolatok piaca, a demokratikus működés, vagy az egyén szabadságának kiterjesztése. Továbbá, az egyes igazolási elméletekkel együtt a bíróságok fejlesztik tovább e metaforákkal tarkított igazolás-elméletek fogalomkészletét is. Legfőképp persze a „beszéd” fogalmát, ami az idők során egyre tágabbá vált, így kerül bele a „szimbolikus beszéd”, ami lehet egy katonai behívó elégetése (33. o.), vagy egy like gomb megnyomása is (40. o.). Túlnyomórészt az amerikai bíróságok végezték el annak a több tucatnyi kategóriának az értelmezését is, amelyekről maga a könyv szól. Ezek egy része általánosítható, talán földrajzi értelemben (mert az USA-n kívül

is értelmes) és jogi aspektusból is. Más értelmezés, például a „kereskedelmi beszéd” talán nem annyira kiterjeszhető. A szerző ugyanakkor – és már ez a rész is megelőlegezi ezt az attitűdöt –, rendkívül óvatos, amikor az egyes álláspontokról véleményt formál. Ahogy azt a bevezetőben említettem a kapuőr = médiacég ügyében talán kissé határozottabb, de más kérdésekben megőrzi távolságtartását. Én néha azt éreztem, nem lett volna baj, ha elragadja a szenvedély, és több mindenben nyilvánít véleményt, de ez talán egyéni ízlés kérdése.

A szerző sokáig várakoztatja azokat az olvasóit, akik az új médiával kapcsolatos jogi álláspontokról szeretnének tájékozódni. Először a 39–41. oldalakon szűr be az elméleti bevezető részbe egy internetspecifikus kérdéseket taglaló rövidke szöveget, ahol két problémával foglalkozik: egyrészt utal arra, hogy az internetes szolgáltatások, illetve a virtuális tér, és a közösségi médiaplatformok már a megszólalás (a fizikai kifejeződés) megszületése előtt képesek manipulálni a felhasználóikat, és ez már inkább a gondolat szabadságot veszélyezteti. Másrészt a beszéd megnyilvánulási formáinak bővülését veti fel – azt, hogy a Facebook like, és a Google által előállított keresőlista is „beszéd”. Mivel ez, csak úgy, mint a médiaszabályozás kiterjesztése esetében a „szerkesztés” kategóriája kulcskérdések a könyvben, erre még visszatérek később.

A szólásszabadság korlátozása című részben a hangsúly a szólás különböző tartalmi változatainak megkülönböztetésén van. Ha jól értem, a bírói gyakorlat egyértelműen koncentrikus körökként képzei el a különböző szólás-tartalmakat, ahol a közéleti, közügyekkel kapcsolatos szólás van a centrumban, mint a legfontosabb, leginkább védendő tartalom-típus, és ettől távolabb esnek a nem-közéleti témák. A kör külső részén végül a már szólásnak alig nevezhető kategóriák vannak, mint a például a trágárságok, vagy a kereskedelmi közlések, amelyeket hosszú ideig a szólásszabadság hatókörén kívülnek minősítettek, bár a '60-as évektől e téren komoly változások kezdődtek. Ugyanakkor a szerző – és az irodalom – által emlegetett két jogesetbe, az amerikai *Virginia State Board of Pharmacy* amerikai, valamint az európai *Markt Intern and Beermann kontra Germany* ügyben komoly, a kereskedelmi célokhoz messze túlmutató megfontolások is beleszólnak az egyértelmű megítélésbe. Előbbi esetben a receptre felírható gyógyszerek összehasonlító árait illegálisnak minősítő állami intézkedést semmisítették meg, utóbbinál kifejezetten elhangzott, hogy kereskedelmi ügyek is lehetnek közügyek – tulajdonképpen bizonyos fogyasztóvédelmi szempontok indokolhatják, hogy a kereskedelmi közléseket is részesítsük védelemben. Mindez tehát inkább alátámasztja, mint cáfolja, hogy a szólás fő típusa a közéleti szólás, és minél beljebb kerülünk ehhez a maghoz, annál kevésbé fogadható el a szóláskorlátozás, illetve az olyan korlátozás, ami a különböző álláspontok közül egyeseket korlátoz másokat pedig nem, vagy csak alig-alig. Szerintem termékeny lett volna ezt a megfontolást a kapuőrök szabályozásával kapcsolatos (a keresőmotorokról szóló 4. és a *social mediáról* szóló 5.) fejezetekben figyelembe venni: hallatlanul izgalmas lett volna megvizsgálni, hogy vajon a Facebooknak és a Google-nak kell-e differenciálnia, illetve ténylegesen hogyan, milyen alapon, milyen logikák szerint lehet ezt megtenni az ezekben a koncentrikus körökben elhelyezkedő tartalmak között. A 7. fejezetben a kérdés röviden előkerül, de erről szívesen olvastam volna többet.

Az könyv első fejezete nemcsak a szólás-, hanem a sajtószabadság elméleti alapjait és igazolásait is bemutatja, és bár jelzi, hogy a két szabadság-fajta egy töről fakad, ma már a kétféle jogot külön kell kezelnünk. A médiának sajátos társadalmi szerepe van, egyszerre speciális, védett intézmény, továbbá az alkotmányos szabályok szerint nemcsak jogai, de *kötelezettségei* is vannak. A nagy dilemma az, hogy vajon hová kell helyeznünk egyfelől az új médiát, másfelől a felhasználói tartalmakat generáló, de olykor nagy tömegeket elérő véleményvezéreket, bloggereket? Ez már ebben a részben is előkerül, és itt a szerző még – úgy tűnik – egyetért West véleményével (68. o.), hogy a médiavállalkozás fogalmának kiterjesztése az új médiára, és az újságíró kategóriájának kiterjesztése az „alkalmankénti közéleti kommentátorra” veszélyeket rejt magában.

Itt érdemes megállni egy pillanatra, mert ez a rész jól rámutat arra, hogy milyen hatalmas jelentősége van annak, hogy milyen értelmezési keretet használunk egy téma, egy terület, egy szabályozandó életviszony megragadására. Azok a *Big Data* alapú, sokszor mesterséges intelligenciákat használó manipulatív technikák, amelyek az emberek befolyásolásának, terelgetésének teljesen új dimenzióit nyitották meg, nagyon nehezen tárgyalhatók a szólásszabadság narratív keretei között, legfeljebb abban a fogalmi keretben, amelyet a szerző – Benjamin² cikkére utalva – (40. o.), az „algoritmusok szólásszabadságnak” nevez. (Benjamin nem pontosan azzal érvel, hogy az algoritmusoknak lehet értelmezni a szólásszabadságát, hanem azt állítja, hogy az ún. Brown-ítélet³ nyomán, amelyben a bíróság megállapította, hogy a videojátékok is „beszédnek” minősülnek, mert „gondolatokat közvetítenek” (*communicate ideas*), az algoritmusok által hozott döntések (*outputok*) is közvetíthetnek gondolatokat). Benjamin több esetet is hoz, ahol az algoritmusok kimenetelinek, vagy döntéseinek lehet szólás jellege. Azt például nem vitathatja senki, hogy egy olyan tábla, amelyen csak annyi áll, hogy „Az államadósság dollár”, és a ki-pontozott helyen egy kijelző van, amely az államadósság változó számait mutatja egy (részben) algoritmus által generált output, amely igenis egy karakteres megszólalás is egyben.⁴ Ahhoz, hogy ezt szólásként védjük, még az sem kell, hogy az algoritmusok által kreált output valamilyen egyöntetű, és jól értelmezhető, karakteres véleményt közvetítsen.

Ugyanakkor valahol mégis azt érezzük, hogy ez az egész érvelés távol áll tőlünk, akik nem az első alkotmánykiegészítésen szocializálódunk. Ez a téma az európai jogrendszerekben inkább az automatikus döntéshozatal problematikájaként szerepel, ahol az automatát működtető személy, vagy szervezet jogait nem célszerű, és nem is nagyon hatékony a szólásszabadság fogalmi keretei között megvédeni. Az ilyen esetek döntő többségében a helyzet úgy néz ki, hogy vagy egy közigazgatási, vagy valamilyen más szerződésen alapuló kapcsolat alapozza meg az automatát működtető jogosítványát a döntésre; a másik fél, a döntésnek kitett alany jogait pedig az automatikus döntéshozatal adatvédelmi szempontú garanciái védik. Ilyenek

² Stuart Minor BENJAMIN „Algorithms and Speech” *University of Pennsylvania Law Review* 2013/6, 1445–1494.

³ *Brown v. Entm't Merchs. Ass'n*, 131 S. Ct. 2729, 2733 (2011).

⁴ BENJAMIN (2. lj.) 1463.

pl. a magyarázathoz való jog, az emberhez történő fellebbezés joga, illetve az a jog, hogy a döntésnek kitett kérheti, hogy a döntés rá ne terjedjen ki.⁵

Az, hogy a szólásszabadság nem biztos, hogy a legjobb értelmezési, és tárgyalási kerete a témának éppen a keresőmotorokkal kapcsolatos rész (151–187. o.) bizonyítja. Itt a legfőbb problémák az egyén kiszolgáltatottsága, és magánszférájának (*privacy*-jának) felszámolódása, amely egyszerre nyilvánul meg a keresőmotorok féktelen és átláthatatlan adatgyűjtésében, és az interneten egy egyénről található adatmorzsák összekapcsolhatóságában. A keresésekre adott találati listák átláthatatlan rendezése nem, vagy csak nagyon erőltetetten tartoznak a szólásszabadság-tematikába. Nyilván amiatt, hogy a kérdést mégis lehessen tárgyalni, a fejezetnek van egy hét oldalt kitevő része, amely a találati listát, mint beszédet tematizálja. Ez már távol esik attól, amit európai fejjel elsőre gondolnánk.

Itt már felsejlik az az érvelés, amellyel a *social media* kapcsán találkozunk a könyvben, mégpedig, hogy a platformok nem semleges „hirdetőablak”, mert a felhasználóhoz történő eljutás esélye egy-egy weboldalnál nagyon különböző, hanem azokat inkább „szerkesztőknek” kell tekinteni. Az egyetlen érv, amely szembeállítható ezzel az értelmezéssel a szerző szerint az, hogy a keresőmotorok nem állítanak elő saját tartalmat. Mivel azonban ez a szerkesztésnek valójában nem elengedhetetlen fogalmi kelléke – hiszen szerkesztés a sorba rendezés, válogatás is, és főképp az, hogy a platformok teljesen eltüntethetnek bizonyos tartalmakat –, csatános választ adhatunk erre az ellenérvre is.

Én – Tim Wu-hoz igen hasonlóan⁶ – ezt másképp látom. Egy algoritmus működése nem szerkesztés, mert a szerkesztés a tartalom feletti teljes kontrollt jelenti. Márpedig a tartalom feletti kontroll három szempontból sem teljes ebben az esetben: egyrészt ez a tartalom a felhasználó tartalma, nem a platformé, ettől pedig nehéz eltekinteni. Ez az az érv, amit a szerző is említ. Másrészt azonban a platformnak csak egyes tételek törlésére van lehetősége, azokat semmilyen módon nem tudja megváltoztatni, így a helyzet kicsit hasonló ahhoz, mint amikor az Alkotmánybíróságokat „negatív jogalkotónak” nevezik. Azonban tudjuk, hogy az Alkotmánybíróságok legfeljebb metaforikus értelemben jogalkotók: negatív jogalkotás *de facto* nem létezik. Harmadrészt az esetek többségében a törlést, vagy a moderátor elé vitelt maga az algoritmus végzi, amelyben ugyan be lehet előre állítani bizonyos paramétereket, de a teljes működését, az összes lehetséges kimenetét lehetetlen teljesen előre kiszámíthatóvá tenni, hiszen a rangsorolás konkrét meghatározásában a felhasználó preferenciái és korábbi viselkedése is komolyan részt vesznek.

Tim Wu, a szerkesztési koncepció egyik nagy ellenzője egyébként egy másik cikkben – amelyet Koltay is idéz⁷ – elismeri, hogy a helyzet nem ennyire egyszerű, és

⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet GDPR) 21–22. cikkek.

⁶ Tim Wu: „Free Speech for Computers?”, *The New York Times*, 2012. június 20., www.nytimes.com/2012/06/20/opinion/free-speech-for-computers.html.

⁷ Tim Wu, „Machine Speech,” *University of Pennsylvania Law Review* 161, no. 6 (May 2013), 1495–1534.

jóval szubtilisebb érvelést alkalmaz. Ennek lényege, hogy a szoftvereket egy kontinuumon helyezi el, ahol az egyik végponton a Brown ügyben szereplő kreatív gondolatokat, eszméket és véleményeket hordozó szoftverek állnak, míg a másikon az olyan „hordozók”, mint a telefon, vagy az olyan „funkcionális” eszközök, mint mondjuk egy elektronikus térkép. A skála első végén természetesen lehet beszélni a szoftvert alkotók szólásszabadságáról, az utóbbi esetében azonban nem. Wu elismeri, hogy a Google „nehéz eset”,⁸ és éppen azért, mert a Google maga is többször hivatkozott – amikor az érdekei úgy kívánták, így pl. a *Search King kontra Google*⁹ esetben – arra, hogy a rangsorolása az Első kiegészítés védelme alatt áll.

Más érveléssel, de a könyv 4. fejezetének elején emlegetett Grimmelmann cikknek is az a következtetése, hogy a továbbító versus szerkesztő dilemma nem biztos, hogy jól ragadja meg a kérdést: mindkét metafora tartalmaz ugyan igazságot, de egyik sem a teljeset. A továbbító a weboldalak szólásszabadságát hangsúlyozza: legyen a keresőmotor semleges továbbító, míg a szerkesztő a platform szólására koncentrál: a kereső legyen független mindenféle külső (elsősorban persze kormányzati) manipulációtól.¹⁰ De mindkettővel az a probléma, hogy a felhasználót csak semleges „szemgolyónak” tekintik. Grimmelmann azonban a felhasználót állítja a középpontba. Ha a keresést folytató személy szemszögéből nézzük a kérdést, akkor azt látjuk, hogy ő minél jobb minőségű információt akar kapni, és a keresőmotort tanácsadóként használja. Ezért Grimmelmann egy harmadik metaforát ajánl a probléma megragadására: a „tanácsadóét”.

Ez a metafora kombinálja a továbbító és a szerkesztő koncepciójának elemeit. A lényeg pedig az, hogy a felhasználónak joga van ahhoz, hogy a keresőmotor minden weboldalt figyelembe vegyen, ne hagyjon ki semmit a keresésből (ez a hozzáférés – *access* – elve a továbbító koncepcióból), de ahhoz is, hogy az egyéni keresőkérésére a lehető legkompetensebb, legtestreszabottabb választ kapja (ez a hűség – *loyalty* – elve a szerkesztő koncepcióból.) Végző soron ez a megközelítés azt eredményezi, hogy a keresőmotoroknak, akárcsak egy tanácsadónak vizsgálni kellene a jóhiszeműségét (ami újabb problémákat vethet fel). De az bizonyos, hogy létezik a továbbító/szerkesztő dichotómián kívül is álláspont, és ez inkább egy *sui generis* szabályozással járna. Másképp fogalmazva nemcsak az a lehetőségünk van, hogy teljesen szabadjára engedjük a Google-t, vagy egészen komplex, és sok szempontból a Google által biztosan betarthatatlan kötelezettség-halmaznak vessük alá, hanem találhatunk valamiféle köztes állapotot. Persze az is lehet, hogy mindez csak szószaporítás, és egy „enyhített szerkesztői” konstrukcióval végző soron ugyanoda jutunk, mint egy „*sui generis* köztessel”.

Mert az tény, hogy a Google hatalma, befolyása az internetes információáramlásban túl nagy ahhoz, hogy egyszerű postásnak, vagy egy semleges technológia működtetőjének tekintsük. A González ügy, és más, Koltay által idézett ügyek is (pl. az ausztrál *Trkulja kontra Google* ügy) voltaképp azzal az egyszerű ténnyel szembesítenek bennünket, hogy pusztán azzal, hogy a keresőmotor képes megmutatni

⁸ Wu (7. lj.) 1525.

⁹ 2003 WL 21464568, Case No. Civ-02-1457-M (W.D. Okla., Jan. 13, 2003)

¹⁰ James GRIMMELMANN: „Speech Engines” *Minnesota Law Review* 2014/3. 873.

olyan információkat, amelyek egyébként el lennének rejtve előlünk, illetve egy témakörre vonatkozóan összeszednek, összeszerkesztenek egy „információs csomagot”, új minőséget hoznak létre, ami új problémákat vet fel.

Mindez azonban, véleményem szerint nem jelenti azt, hogy ezeket az újszerű problémákat a szólásszabadság és a médiaszabályozás kontextusában kell megoldanunk. Amikor Brandeis és Warren megírták a *privacy*-ról szóló cikküket, akkor, bár a fizikai sérelem analógiáját használták, nem próbálták meg úgy beállítani ezt az új problémát és a rá adott megoldást, mint a fizikai bántástól való mentesség új esetét. Metaforaként általában működhet az analógia, de valóságos alesetként nem. Véleményem szerint ugyanez a helyzet a keresőmotorok „szólásával” kapcsolatban is. A keresőmotor által létrehozott lista új minőség, mert az információk összekapcsolása önmagában több, mint az információk külön-külön. De azt is látnunk kell – és az idézett esetek alátámasztják ezt a vélekedést –, hogy ez nem szólás, nem egy önálló és karakteres megszólalás.

Ráadásul – úgy tűnik – ennek valójában csak akkor van igazán jelentősége, amikor ún. célzott keresésekről beszélünk, tehát amikor valamilyen személyre vagy szervezetre, ritkábban áruk, szolgáltatások nevére keresünk: az idézett esetek kivétel nélkül ilyenek. Az, hogy a keresőmotoroknál bizonyos esetekben méltányosnak érezzük, hogy rákényszerüljenek arra, hogy a keresési eredményeik közül távolítsanak el bizonyos találatokat, nem igényli a keresőmotor médiacéggé minősítését. Érvelhetünk úgy is, hogy a gépi kikeresés és sorrendbe állítás listája esetén lehetővé kell tenni, hogy kérhessük annak emberi korrekcióját. Ebben az lenne a lényeg, hogy az embernek mindig kell, hogy legyen joga a gép döntése ellen „fellebbezni” (ahogy azt az automatikus döntéshozatallal kapcsolatos adatvédelmi szabályok jelenleg is mondják), így lehetséges az is, hogy ezt a korrekciós kérést e jog egy alesetként fogjuk fel. Másrészt elvileg akár elképzelhetők harmadik, vagy negyedik megközelítések is. Az eldugott információk összegyűjtésének képessége és a felejtés mozzanatának kiiktatása az emberi kultúra egy hatalmas szegmenséből ugyanúgy vadonatúj jelenség, mint az, hogy potenciálisan minden ember képes lett minden más emberhez, sőt akár mindenkihez szólni a földgolyón. Ez új válaszokat kíván a jogtól is, és nem biztos, hogy a szólásszabadság és a médiaszabályozás narratívájába ágyazódva fognak ezek a válaszok megszületni.

A *social media*¹¹ fejezetben egyet kell érteni a szerzőnek azzal a döntésével, hogy ez alá a fogalom alá bevonja nemcsak a valóban közösségi médiának nevezett oldalakat (azaz a Facebook-ot és a Twittert, amelyek mindenféle, de dominánsan szöveges és képet tartalmazó posztok megosztására létrehozott platformok), hanem a Youtube-ot is, ahol pedig elsődlegesen mozgóképeket osztanak meg a felhasználók. A fejezet elején az is nagyon helyénvaló kiindulópont, hogy ezek az oldalak attól vehetők egy kalap alá, hogy mindegyik megnyitotta nagy tömegek (lényegében mindenki) számára azt a lehetőséget, hogy potenciálisan az egész világ nyilvánossága elé lépjen. (190. o.). Ez persze nyilván nem minden ember, és minden meg-

¹¹ Azon töprengtem, vajon jól döntött-e a szerző, hogy nem fordította le „közösségi médiára” vagy valami másra ezt a kifejezést. Mindenesetre a *social media* szóösszetétel a fejezetben rengetegszer szerepel, mindannyiszor kurzíválva, és egy idő után kifejezetten zavaró az előfordulása.

szólás esetében van így, hiszen a “mindenki képes a teljes világhoz szólni” csak lehetőség, mert a nyilvánosság tényleges terjedelmét az ismerősök száma, a platform nagysága, és a megosztások mennyisége határozza meg a valóságban. Ezen felül a szerző nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy a „like” gomb, és más hasonló eszközök megjelenése miatt a „beszéd” kategóriája nagyon kitágult ezeken a platformokon. A fejezet ezután sorra veszi azokat a jól ismert problémákat, amelyek a szólásszabadsággal összefüggésben jelentkeznek és ezekkel a weboldakkal kapcsolatban folyamatosan hallunk: a buborékhatást, a hamis-vagy álhír jelenséget, az ezzel majdnem azonos „olcsó beszéd” fejleményét, és az erre épülő manipulatív gyakorlatokat. Már ebben a részben – kicsit tematikailag idegenül – beszűrt a szerző két olyan hosszabb fejtegetést, amely a közösségi platformok jogi státuszáról szól: azaz arról, hogy minek is kellene a jogi szabályozás szempontjából tekinteni ezeket a szolgáltatásokat. (Már az is sokatmondó, hogy én magam is hol weboldalnak, hol platformnak, hol szolgáltatásnak hívom ezeket ebben a cikkben.)

Három fogalom verseng e ponton ugyanis egymással, amelyeknek a jelentéstartománya részben átfedi egymást, és nem is biztos, hogy azonos absztrakciós szinten ragadják meg a problémát: az egyik – a manapság már egyértelműen nem elfogadott – fogalom a szoftver- vagy techcég kategóriája. Ez a narratíva a “semleges üzenőfal” metaforájára épül, eszerint ezek a cégek csak egy teret, falat, színpadot, platformot, megjelenési lehetőséget biztosítanak mindenki számára, de azt nem tudják, és nem is akarják befolyásolni, hogy ki, mit és hogyan “tűz ki” az üzenőfalra. Ez a narratíva, miközben már nyilvánvalóan megbukott, hiszen a platformok legtöbbször maga kezdte el moderálni a tartalmakat, mégis dominálja a jogi szabályozást a mai napig, hiszen a közvetítő szolgáltató kategóriája, és az értesítési-eltávolítási eljárás ezen alapszik. Az ugyanakkor kétségtelen, hogy a nagy techcégek igyekeztek ezeket a moderálóeszközöket (mind az algoritmusokat, mind pedig a kézi moderálást) eltitkolni, és erőltetni a „techcég-képet” magukról.

Legkésőbb a 2010-es évek közepére azonban ez a narratíva tarthatatlanná vált: a cégek olyan hatalmas előfizetői bázissal, és akkora befolyással rendelkeztek, hogy új metafora után kellett nézni. A szerző hosszan foglalkozik azzal a metaforával, hogy a Facebook és társai “közfórumok” lennének, a nyilvános kommunikáció szinterei. Mivel az amerikai jogi dogmatika háromféle közfórumot különböztet meg, a hagyományos (utca), a kijelölt (előadóterem), és a nem-nyilvános (pl. börtön) közfórumot, a kérdés az, hogy vajon ezeket az oldalakat hová kell besorolnunk? A szerző azt állítja, hogy a – „szólásszabadság tradicionális felfogása szerint a *social media* platform egy magántulajdonú bevásárlóközpontozhoz hasonlítható, ahonnan a tulajdonos vagy az üzemeltető bárkit eltávolíthat, ha megsérti a házirendet.” (198. o.) Ugyanakkor, ha politikusokról van szó, és olyan nyilvános felületekről, ahol politikai kommunikációt folytatnak, lehet hagyományos közfórum is.

Ugyanakkor Koltay csak részben ért egyet ezzel a felfogással, és egy harmadik narratívát ajánl: Tim Berners-Lee-t idézve felveti, hogy mivel a platformok milliárdnyi szerkesztői döntést hoznak naponta, emiatt hasonlatossá váltak a hagyományos médiához. (204. o.) De a szerző jól érzékeli – bár nem ebben a struktúrában tárgyalja – hogy itt három egymásba fonódó problémáról van szó, és bármelyiket akarjuk

kezelni, az részben a többi rovására megy, vagy a fennálló nemzetállami kereteket feszegeti, vagy pedig a szólásszabadság hagyományos tételét erodálja.

Az első probléma a platformok globális volta, ami ellentmondásban áll azzal a sokféle kultúrával és értékkel, amelyben a felhasználók élnek. Például, ami Európában a szólásszabadsággal védett vélemény, az egy iszlám országban égbekiáltó blaszfémia lehet. Ez a feszültség a jelenlegi keretek között sehogyan sem oldható fel, illetve csak úgy, hogy hagyjuk, hogy a platformok egyenként egyezkedjenek az államokkal, és különböző mércéket alkalmazzanak. Ez azonban nyilvánvalóan oda (is) vezet, hogy a civilizált országok, és a platformok mércéivel mérten is vállalhatatlan egyezségek köttetnek a platformok és egyes országok között.

A második probléma az, hogy a jelenlegi szólásszabadsággal kapcsolatos elképzeléseink a hagyományos nyilvánossághoz vannak szabva, ahol valódi kapuőrök, a *médiacégek* őrizték azt a kaput, ahol az emberek a nyilvánosság elé léphettek. Ahogy fentebb jeleztem, ez a koncepció nemcsak azért omlott össze, mert nincsenek kapuőrök, és bárki kiléphet a nyilvánosság elé, hanem azért is, mert valójában már nincsen „egy” nyilvánosság, amelyet kontroll alatt lehetne tartani: milliárdnyi nyilvánosság-kör van, amelyek (részben) metszik egymást. A leghatékonyabbnak az tűnik, ha az összes nyilvánosságot mintegy felülről kontrollálni képes platformot próbáljuk megfogni és megregulázni. (Eddig ilyen módon lehetetlen volt az infrastruktúrát – a hagyományos sajtót – szabályozni, ezért vagy a beszélőt, vagy a beszédet kellett.) Ha például valami „virálissá” válik, akkor elkezd a nyilvánossági körök közt villámgyorsan ugrálni, így e problémahalmaznak része a sebesség is. Egyszerűen olyan gyors az információ terjedése e térben, amely a komoly mérlegelést, „szerkesztést” teljesen lehetetlenné teszi. Végül a nyilvánosság szerkezete azért is más, mert az egyszerű hétköznapi embereken kívül a hagyományos média képviselői és az új nyilvánosság különböző új hősei (a saját feliratkozókkel rendelkező népszerű youtuberek, influencerek), azaz a hagyományos közvélemény-befolyásolók is jelen vannak benne.

Végül a harmadik nehézség az, hogy bármilyen megoldást is választunk, mivel a végrehajtást a platformnak kell végeznie (és ez nagyrészt nem is emberekkel, hanem végrehajtó szoftverekkel dolgozik), a szólásszabadság betartatása valamilyen szintig mindenképpen „ki lesz szervezve”, ami mind az állami jogalkotókat, mind az olyan jogtudósokat is nyugtalanítja, mint a könyv szerzője, vagy épp e cikk szerzője. Ebben a belső a felek magánszerződésén alapuló szabályrendszerében és eljárásában nem érvényesülnek a hagyományos jogelvek, és ezért sokszor jóval szigorúbb, sokszor pedig megengedőbb eredményekre juthat, mint a jogi szabályozás és eljárás.

Egyértelműnek tűnik, hogy a Koltaynak a legnagyobb problémája a harmadik jelenséggel van: egy több mint húsz oldalas részben veszi végig (231–254. o.) a magánszabályozás veszélyeit, és ennek nemcsak elvi problémái vannak, hanem pl. a Facebook törlési és fiók-felfüggesztési gyakorlatával kapcsolatos tartalmaik is. Ezek közül néhány valóban egészen abszurd: az, hogy női mellett nem lehet mutatni, de abortált magzatokat igen, valóban nemcsak ijesztő, hanem valamilyen szempontból végtelenül szomorú is.

Koltay itt ugyan nem ajánl megoldást, azon kívül, hogy több helyen, visszatérően utal rá, hogy talán az lenne a helyes, ha a platformokat médiacégeknek tekintenénk, hiszen szerkesztést végeznek. Ugyanakkor differenciáltan és okosan mutatja be azokat az álláspontokat is, amelyek szerint itt inkább egy valamiféle köztes esetről van szó (pl. Foster álláspontját a 249. oldalon). A médiacéggé minősítés nem elsősorban azért tűnik a legkevésbé rossz megoldásnak, mert a Facebook posztokat-, és fiókokat törölhet, hanem a hírfolyam (illetve a Youtube esetében a keresőmotor, és főképp a keresésre dinamikusan ajánlásokat megjelenítő) szerkesztő algoritmus miatt.

Mindezek fényében kap új értelmet Mark Zuckerberg friss nyilatkozata.¹² Eszerint lényegében nem a megszólalás tárgya, vagy annak formája, hanem annak alanya lesz a szűrés fő szempontja: a gonosz nemzetállamok vissza kell tartani a beavatkozástól, és sem magánszemélyekről, sem magáncégekről, sem politikusokról nem beszél úgy, mint potenciális gonosz befolyásolókról, sőt, a Facebook tény-ellenőrzésének lehetőségére azt válaszolja, hogy a cége nem fogja cenzúrázni a politikusokat.¹³ A Facebook tehát, bár bizonyos szempontból elfogadja a szólásszabadság narratívát („nem cenzúrázunk politikusokat”), más szempontból viszont nagyon is kilép belőle, hiszen a megszólalók szempontjából és nem a megszólalások fajtái szerint differenciál (a „nemzetállamok” nem befolyásolhatják a választásokat, még közéleti beszéddel sem.)

Különös ellentmondás feszül a könyv egészének üzenete, valamint a könyv hetedik fejezete között. Míg a könyv addigi részei, ahogy azt több helyen jeleztem azt a képet sugallják, hogy a szerző a mediaszabályozáshoz szeretné közelíteni a platformok szabályozását, a hetedik fejezetben, amely „*A kapuőrök szabályozásának jövője*” címet viseli ez a kép sokkal árnyaltabbá válik. Koltay annyiban kitar a platformokat leginkább a médiához hasonlító álláspontja mellett, hogy ez a fejezet a mediaszabályozás három – egyébként egymásnak is gyakran ellentmondó – elvét igyekszik különböző szabályozási modelleken számon kérni. A három elv: a cenzúra tilalmának, a káros tartalmaktól való megóvásnak és a vélemények sokszínűségének elve. Leszögezi, hogy nemcsak az elveket, de bizonyos konkrét szabályozási megoldásokat is át lehetne venni a mediaszabályozásból: „nem teljesen elképzelhetetlen, hogy mediaszabályozás eszköztárának egyes elemei megjelenjenek a kapuőrök szabályozásában is.” (283. o.) Így például a tartalmak sokszínűségét támogató eszközök, pl., hogy a hírfolyamokban diverz, ne csak egy témához kapcsolódó, hanem

¹² Lásd pl. „Extended interview: Mark Zuckerberg on election interference, changes at Facebook” *NBC News*, 2019. október 22., https://www.nbcnews.com/nightly-news/video/extended-interview-mark-zuckerberg-on-election-interference-changes-at-facebook-71785541998?fbclid=IwAR-2I98f_ERCG4v7IFko_rxb653S0qZKTkYkwiqJ5eAA5dANV-5LIJOMWunE. Ebben az interjúban Mark Zuckerberg (4:30-nál) beszél arról, hogy az amerikai állampolgárok *bármilyen* véleménye jobban elfogadható, mint egy nemzetállam („nation state”) által kreált hamis felhasználói fiókok halmozából („cluster of fake accounts”) jövő vélemények.

¹³ „Nem hiszem, hogy az emberek olyan világban akarnak élni, ahol csak olyan dolgokat lehet mondani, amit a techcégek száz százalékban igaznak ítélnék. Úgy gondolom, hogy egy demokratikus eljárás során nem helyes, hogy egy magáncég cenzúrázza a politikusokat vagy a sajtót.” („*I don't think that people wanna live in a world, where you can only say things that tech companies judge to be a hundred percent true. I think in a democratic process it is not right for a private company to censor politicians, or the news*”)

pl. közéleti tartalmak is megjelenjenek. A jelenlegi szabályozás, az új AVMS irányelvvel¹⁴ a második elv vonatkozásában meg is tette az első nagyon komoly lépést ebbe az irányba. Ugyanakkor itt Koltay azt is aláhúzza, hogy a szabályozás nem csak médiajogi eszközökkel kell, hogy operáljon. Jelenleg pl. a második elvet legfőképpen az elektronikus kereskedelmi irányelvben szabályozott értesítési-eltávolítási eljárás szabályozza. Ugyanígy igaz, hogy a platformok és a felhasználók között kötött szerződésekkel jelenleg a versenyjog foglalkozik és ad eszközöket, a felhasználó adatainak kezelésére pedig az adatvédelem szabályai vonatkoznak. Végül van egy olyan szabályozási modell, amelynek a gyakorlatban nincsenek kipróbált mintái, csak úgy fest, hogy a bírói gyakorlat „méhében”, mint egy teljesen újszerű megközelítés érlelődik: ez a közfórumok jogának alkalmazása, az a megoldás, hogy a platformokat teljesen újszerűen a fizikai térben létező közfórumokhoz hasonló, csak épp a virtuális térben tevékenykedő közfórumoknak tekintsük, és a szólást is hasonlóan szabályozzuk rajtuk, ahogy a közfórumokon tennénk. Ez – ahogy Koltay ezt egyébként meg is jegyzi – teljességgel ellentmond a médiaszabályozási koncepciónak.

Koltay mindezt megelőlegezve, de talán nem teljesen következetesen alkalmazva alapvetően négy modellt vázol fel, amelyek a jövő szabályozásának körvonalai lehetnek: az amerikai modell átvételét, a gyenge állami szabályozási modellt, az erős állami szabályozási modellt, és a magánszabályozás általános tilalmának modelljét, amely lényegében a közfórum-modellnek felel meg. Ami a reménytelenül bonyolult az egész kérdésben – és ezt Koltay is jelzi –, hogy nem létezik olyan modell, amely képes lenne a médiaszabályozás három elvét maradéktalanul megvalósítani. Az a modell, amelyik a cenzúrát küszöböli ki, egyben a károk lehetőségét is megnöveli, és a sokszínűségnek is kedvez, és minél kisebbre akarjuk a károkozás lehetőségét csökkenteni, és a sokszínűséget növelni, annál nagyobb lesz a cenzúra – a magán- és állami cenzúra – esélye.

Egy ilyen recenzió nem alkalmas arra, hogy a saját véleményemet teljes egészében kifejtsem, de néhány záró megjegyzést szeretnék még tenni.

Először is, ahogy ebben a recenzióban több helyen felvetettem, bár a szólásszabadság központú megközelítése a témának abszolút legitim, de bizonyosan nem ad választ egy sor kérdésre, és kezel minden kockázatot. A platformok olyan újszerű, eddig nem ismert jelenségek, amelyek egyáltalán nemcsak szólásszabadsággal kapcsolatos problémákat okoznak, és nemcsak a médiaszabályozás három elve, hanem ezek, a platform másféle karakteréből fakadó szabályozási célok is komoly ellentmondásba kerülhetnek egymással. Ha egy monopólium-ellenes versenyjogászt, egy fogyasztóvédőt, egy adatvédelmi jogászt, egy médiajogászt és egy szólásszabadság-szakértőt alkotmányjogászt leültetnénk együtt egy terembe, bizonyosan lenne két-három olyan pont, amelyben homlokegyenest más mondanának.

Ráadásul úgy tűnik, hogy bizonyos időszakokban egyes megközelítésmódok felérősödnek, elhalványítva más megközelítésmódokat. Így pl. *A Cambridge-analytica*

¹⁴ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1808 irányelve (2018. november 14.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 2010/13/EU irányelvnek (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv) a változó piaci körülményekre tekintettel való módosításáról.

ügyet nagyon sokan adatvédelmi incidensként definiálják, és nem szólásszabadság-kérdésnek. Ha a szólásszabadság-központú megközelítést választjuk, ahogy fentebb jeleztem akkor sem feltétlenül kell a platform = médiacég narratívát természetesnek vennünk: ugyanígy működhet például a "közfórum" megközelítés is. Ez nem jelenti azt, hogy számon szeretnék kérni egy alapvetően alkotmányjogi tárgyú munkán más jogági megközelítéseket, inkább csak annyit, hogy olykor az az érzésem volt, hogy a szerző az alkotmányjog eszközeivel szeretne olyan problémákat is megoldani, amelyeket nem ezzel az eszközzel lehet a leghatékonyabban kezelni.

A második megjegyzésem, hogy Koltay egy kalap alá veszi a különböző platformokat, pedig legalábbis a keresőmotorok és a közösségi média egészen biztosan radikálisan különböznek céljukat, eszközeiket, felhasználói szolgáltatásaikat, a gyűjtött adatok terjedelmét és módját, a felhasználók pszichéjének uralását, a függőségek kialakulását és egyéb kérdéseket illetően. Így például, nyilvánvaló, hogy teljesen mást jelent a buborék, az álhír, vagy a cenzúra egy keresőmotor és egy közösségi média platform kapcsán. És akkor még arról nem beszéltünk, hogy a Facebook jóval aktívabban szerkeszt, mint mondjuk a Twitter, bár a közösségi médiafelületek közt talán nincsen akkora különbség, hogy ez gyökeresen más megközelítést indokolna.

A harmadik megjegyzésem pedig már kivezet a jog birodalmából. Manapság mindenki a nagy platformok megrendszabályozásáról beszél, pedig szerintem az igazi cél az kellene legyen, hogy végre legyenek nagy és erős európai platformok. A platformok világa ugyanúgy ki van téve a versenynek, mint bármilyen más gazdasági tevékenység, és ebben a versenyben egyelőre Európa vesztesre áll. A 10 legnagyobb technológiai cég között egyetlen európai van (más felfogás szerint nincs is), és a szigorú szabályozások az induló európai cégeket is súlytani fogják. Nem mondom, hogy dobjuk a lovak közé a gyeplőt azért, hogy Európa fejlődhessen, de ezt a szempontot mindig szem előtt kell tartanunk.

Végül a negyedik hozzáfűzni valóm az, hogy bármilyen jogi megoldást választunk végső soron majd ezt az algoritmusokban is tükröztetni kell: beléjük kell programozni, és le kell ellenőrizni (tesztelni), hogy valóban a jog betűjének és szellemének megfelelően működnek-e. Ez majdnem ugyanakkora, ha nem nagyobb kihívása lesz a közeljövőnek, mint megtalálni a helyes szabályozást.

Zódi Zsolt

* Tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszerzői Egyetem Információs Társadalom Kutatóintézet. 1083 Budapest, Ludovika tér 2. E-mail: zodi.zsolt@uni-nke.hu.